

The Human Rights Centre Uganda

**CURA ANGWEN ME PENCIK ME UGANDA 1995:
AME OGONYO ACEK ANIANGO YOT**

AGE-GE KOP IYI BUK MAN

Iyi Cura Angwen me Pen Cik me Uganda 1995 tye oryeo pagi me twero kede me bedo agonya adano ame onywalo i jo ducu anywala. Gin ducu obedo pagi me kwo adano ame tye pi jo ducu, dok acel konyo kor owote mere ame gin ducu pir gi tek arom aroma.

Atin buk-ki tye iyi akina en apol ame Human Rights Centre ogonyo aya ileb munu dwoko ileb abiro apapat okobo i Uganda ame gin aye leb Acholi, Teso, Cwaili, Lango, Luganda, Lunyankole, Likiga, Lunyoro, kede Lutooro.

Eryonget man me Human Rights Centre Uganda tye ingec ni eryonget okene dang obin ogonyo Pen Cok iya ileb munu dwogo ileb mogo me Uganda ento eryonget man onwongo ni mite me gonyo acek aniango yot kop atye iyi Cura Angwen me pen Cik.

Eryonget man tye kede miti me miyo ngec akwako twero adano bot lwak kare ikare ame dang okwao ni ka ngec man otunu boti yin dang lal tun bot jo okene apol.

Omito omok kan kede pwoc kony me lim oya i bang Embassi me Norway kede bot Eryonget me Irish Aid ame omio buk-ki okato ooko. Opwo dang dul a gamente ame olwongo Uganda Law Reform Commission pi kony a gin omio wa ikite me gonyo acecek aniangere Cura Angwen me Pen Cik.

B E D I N G E C I K O M T W E R O N I , B U K M E 1

Gonyo Acek Aniango Yot Kop Iyi Cura 4 Me Pen Cik Me Uganda.

Tyeng 20 : Twero kede kwogo onywali idano.

1. Wan ducu onywalo wa anywala itwero wa kede kwogo wa dok twero kede kwogo rom aroma pi jo ducu. Twero wa gamente me lobo wa en ape mio wa.
2. Twero wa kede kuc me bedo agonya wa myero gamente, ijange apapat kede jo ducu wor dok med dongo rwomere malo.

Tyeng 21: Ororom ite cik.

1. Wan ducu orom aroma ite cik dang obedo twero wa ni cik myero gwok wa arom aroma.
2. Pe myero ket apokapoka ikom ngatoro dok wan dang pe myero oket apoka ikom ngatoro pi tyen kop ni en obedo icoo nyo dako,pi rokere, rangi del kome, kede kaka mere,pi kit nywalle mere, dini mere,rwomere onyo lonyo mere, kede pi kop me loc lobo onyo pi angwal nyo pi kit goro moro keken aen tye kede.
3. Paliamen myero kare ikare ket cik ame mitte pi jwayo oko tim me apoka poka nyo tim me buli jo moro ni ler.

Tyeng 22: Twero agengo kwanyo kwo adano.

1. Wan ducu otye kede twero me bedo kwoo dok kwoo angatoro myero pe kwany ka pe ongole too ame Kot me Agiki dang omoko..
2. Oonyo yi dako ayac pe oyee nikwanyo ka pi tyen kop ame cik oye.

Tyeng 23: Twero me gengo amako n.ononono

1. Pe myero mak ngatoro keken nyo ket ngatoro i buc kono ka pi tyen kop ame tye otito iyore iyore ite Pen Cik.
2. Dano ame omako onyo oketo ite loc ni pe wot kanoro onyo oketo i buc myero niange cucut tyen kop omio omake nyo okete ibuc, dok myero gwoke kan ame cik tito ni gwok jo omako iye dang

myero cwale inyim okiko ame cawa 48 mom okato.

3. Dano ame odoto inyim okiko ni otimo bal tye kede twero me kwayo ni gonye ekur pido ioko dok obino gonye kuro pido ioko ka okiko oye.
4. Ka omako ngatoro onyo otweo ngatoro ibuc nono nono dok ape lubere kede cik,myero cule pi amako onyo twec oketo ikome nono nono.

Tyeng 24: Gengo wunu dano.

Ngatoro keken pe tye kede twero me keto pwod ikomi,miyi bura ,lworo onyo para atut onyo wunni iyore moro keken acalo makatal, onyo pi buri ni ituc bali onyo bal angat ocele onyo pi nyutu ni en etye kede twero.

Tyeng 25: Dano myero pe bed opii.

1. Dano myero pe mi bed opii onyo mi ti opii opii ape ocule onyo abongo cul opore.
2. Pe obino diyo ngatoro me tiyo ticoro keken ame cunye pe amitto ikwanyo ka:
 - i. Kot Cik aye omoko
 - ii. Obedo tic ame abuc myero ti pi gwokko lengo, kabedo, onyo wudi me ot buc.
 - iii. Obedo tic ame dano atio tic kea,polici,gwoko obuc, cirikali a gamente myero tim acalo mite idog ticere.
 - iv. Obedo tic amite ni myero ti i kare me peko opoto atura onyo ka ayela yela tye.
 - v. Obedo tic ame mite ni jo ducu ti pi ber bedo alwak me ka bedo moro ni.

Tyeng 26: Twero me bedo ijami.

1. Ngat ace acel tye kede twero me bedo ijami amege apire kene nyo twero ribbere ijami karacel kede jo moro.

BED INGEC IKOM TWERO NI, BUK ME 1

2. Pe otwero gamo tetek kit jami a ngatoro keken nikwanyo ka:
 - i. Tye amitte pi konyo miti alwak, nyo me gwokko kuc me lobo man, nyo pi kuc a lwak , pi gengo tim jojok, tim carocaro me alano,onyo pi gwoko yot kom lwak.
 - ii. Kong otyekko cul ducu amite, dang opore, dok iwel oromo pi jami no.
3. Pe obino keto cik ame gengo ngatoro iwot i kot pi tito tyen kop me gengo ni pe ma jami mere tetek.

Tyeng 27: Imung me komwa kede jami wa.

Tye acalo twero wa wan ducu ni kom wa, paci wa kede jami wa obedo imung wa dok pe otwero moyo onyo nywaro iyore amom cik oye.. Kom wa,paci wa kede jami wa pe otwero donyo iye, moyo onyo balo bedo ikuc wa iye abongo lubu yo atye ite cik.

Tyeng 28: Twero me pido ka odoto wa inyim okiko.

1. Wan ducu ka pido tye ikom wa myero winy kop wa iyore opore abongo okiko ilengere,dok piopio alwak dang tye awinyo, dok inyim Okiko ame cik ye ni winy kodi pido no.
2. Ka odoto ngatoro ni otimo bal,dano no:
 - i. Nwongo pe ru abal nikwanyo ka Okiko Cik omoko ni en abal onyo ka en oye ballere inyim Okiko Cik.
 - ii. Myero kobe cutu cutu ileb ame en niang kit bal ango ame odote iye.
 - iii. Myero mie kare oromo me yikere pi dok i kom adot oketo ikome.
 - iv. Myero oyeye me bedo tye inyim Kot en ikome kede me pango cunge apilida aen oyeru.
 - v. Tye kede twero me nwongo apilida ame gamente aye bino cullo ka odote pi bal ame pwodere otwero ngole too nyo twec pi kare me kwo mere ducu.

- vi. Tye kede twero ni nwonge agony dum ikare ame apide ka en pe niang leb ame otye atic kede iyi Okiko.
- vii. Myero mie kare kede kony me penyo ocadene ame opido ikome kede me en ilwongo ocadene mere.
- 3. Ka odoto ngatoro pi bal-loro, winyo pido mere myero timere ame en tye inyim Okiko ikwanyo ka Okiko omoko ni en myero pe bed inyim Okiko pi tyen kop ni kit tim-mere inyim Okiko ikare ame apide twero gengo Okiko oko imede winyo pido mere.
- 4. Pe otwero doto onyo ngollo kop loyo ngatoro ni otimo bal ka odote pi timmo gin ame ite cik onwongo pe obedo bal i kare ame en otimo ginnono.
- 5. Pe otwero pidi onyo ngolo kop loyo ngatoro pi bal ame con kong otime iye kica alubere kede cik.
- 6. Pe otwero nwoyo pidi ngatoro onyo ngolo kop loyo ngatoro pi adot acon ikome akong rik Okiko owinyo te moko ni en abal onyo te ryemo oko ikome ni en pe abal nikwanyo ka ojuro pido no onyo Okiko Imalo ongiyo kor pido no alubere kede koko iye te miyo twer ni dok winy pido no ni tit.
- 7. Kono ka bal me nywaro okiko, bal ducu ame omio iye makatal myero mok ite cik dok tyen kodi bal magi myero tit iyore iyore ite cik. Pe otwero ngolo kop loyo ngatoro pi bal ame pe cik otito iyore yore aniangere dok dang makatal-lere omoko tye ite cik.
- 8. Ngat acel acel pe otwero diyo tetek ni wot inyim okiko pi wot bedo acaden ame dio cware nyo cege ka odoto cware onyo cege pi bal me turo cik ame otwero miyo dano iye makatal.

Tyeng 29: Twero bedo agonya itam wa, dini wa, niyee wa, ribbere, wowota.

Wan ducu otye kede;

- i. twero me bedo agonya i tam wa, moko itam wa gin arac igin aber, kede bedo i niyee wa.

BED INGEC IKOM TWERO NI, BUK ME 1

- ii. twero ame yeyi wa bedo agonya me lok, miyo kede cato tam wa.
- iii. twero me donyo bedo i dini moro keken ame cuny wa oyo kit ame otito kede i Pen Cik.
- iv. twero me lwongo gure ote dore karacel pi nyuto cwak wa onyo wang cuny wa tekki pe obalo kuc ber bedo alwak onyo okello ayela ame balo kuc.
- v. twero me ribbere kede jo moro ote cako onyo ote donyo bedo i eryonget moro keken naka eryonget me gwoko twero otic kadi eryonget onyo pati apapat ame tute pi loc lobo.
- vi. bedo agonya me wowota kakanoro keken i Uganda kan, tute iyore me kwo, medo kede ibedo ipaci wa kakanoro keken i Uganda kan.
- vii. twero me donyo i Uganda, kato ooko kede dwogo iyi Uganda.
- viii. twero me bedo kede pacpot nyo waraga ayeyi wa wowota iwi lobe okene.

Tyeng 30: Twero me nwongo pwonyere.

Wan ducu otye kede twero me nwongo pwonyere.

Tyeng 31: Twero me nyom

1. Coo kede mon ducu ame mwaka gi oromo onyo kato 18 tye kede twero me nyom/nyomere eka ote cakko paci gi
2. Nyomere i kina icoo kede icoo nyo dako kede dako cik okwero.
3. Nyom bino bedo abongo dic dok myero timere keken ka icoo kede dako owinyere.
4. Icoo kede dako mere tye kede twero arorom i kare agin anyomere, i kare ame dong onyomere gini oko kede dang i kare ame nyom gi oket. Twero magi tye iye bedo itwero arorom i

kom otino gi, jami gi kede ikom gin okene mege me yi ot gi.

5. Obedo tic onywal me gwokko,pito kede pwonyo otino gi naka idoko jo adito.
6. Otino myero pe pok oko i bot onywal gi nyo ibot jo acik ye ni gwok gi nikwanyo ka apoko gi alubere kede cik .
7. Paliamen myero ket cik pi gwoko twero amon too kede mea coo amon gi otoo i kom jami kede otino icoo onyo dako otoo oweko.

Tyeng 32: Twero ajo anaka bed buli gi ler.

1. Gamente myero kato kede yub amitte me meddo malo rwom ber bedo a jo ame odong cen irwom me kwoo gi (obedo buli gi ler) ,onyo jo ame obedo nywaro twero gi pi apoka poka ame obedo keto ikom gi pi en obedo icoo nyo dako,pi mwaka gi,ngwalo onyo goro gi nyo pi tyen kop me kit ayam otimo kede ginoro con,kede pi tim me tekwaro.
2. Cikoro keken, kadi me te kwaro, ame nywaro kwogo, twero, ber bedo nyo miti amon nyo miti a kit jo moro keken atye kede peko pien anaka obed buli gi ler, cik okwero dok Pen Cik ojwao.

Tyeng 33: Twero Amon

1. Mon ducu onywalo gi itwero me bedo agonya dang ikuc me bedo ikwogo arom aroma kede coo.
2. Gamente myero yub jami kede yo amitte medo dang imiyo kare kede yo amitte bot mon pi meddo malo rwom me kwo a mon alubere kede kit ryeko kede diro amon.
3. Gamente myero gwok mon medo itwero gi kun oparo ote tic i peko ducu agin tye kede acalo mon kede toto.
4. Mon tye kede twero arom arom kede coo dang myero yabi gi yo arom aroma kede coo me donyo ikop me loc lobo,kede iyele me nwongo lonyo kede kit tute ajo yele iye ikare ducu

BED INGEC IKOM TWERO NI, BUK ME 1

5. Mon tye kede twero me neno ni omio gi kony alengere ka tung miti gi wek jwa oko apoka poka anaka yam oketo ikom gi alubere kede kit tim mogo anaka yambed timo ikom gi con icon kede tim mogo me tekwaro.

Tyeng 34: Twero Otino

1. Otino ducu tye kede twero me ngeyo onywal gi kede twero me bedo ite gwok onywal gi onyo ite gwok ajo acik ye me gwokko gi.
2. Obedo tic a Gamente kede me onywal otino me nenno ni otino ducu otyeko kwan me puramari ame obedo guti apwonyere.
3. Ngatoro keken pe tye itwero me gengo atin-noro inwongo yat idakatal,nwongo pwonyere, onyo kit konyoro keken amite, pi tyen kop ni cik dini nyo niyee moro okwero .
4. Pe tye atinoro ame obino tic kede opii opii me catto wil nyo tiyo ticoro ame genge oko me nwongo pwonyere nyo ame balo kwo atin, kom atin, onyo wie, kite nyo dongo mere i kin lwak.
5. Otino kic ducu kede otino ducu ame tye kede peko tye kede twero me nwongo gwok opore pir gi ibot gamente.
6. Atin ame tye ibuc pi timo bal myero pe ket rib ot buc karacel kede obuc adongo.

Tyeng 35: Twero Ogoro

1. Dano atye kede angwal onyo goro myero wor twero kede kwogo mere .
2. Gamente myero ket yub amitte pi neno ni jo atye kede angwal diro gi, ryeko gi omede odongo malo dang omio kony me tic kede.

Tyeng 36: Twero ajo mogo.

Kodi jo moroni ame ilobo wa kan wel gi tye anak,(bala aporerere jo atye kede angwal,rokoro ni awel gi nok,jo dini moro-ni awel gi nok),otye kede

tweru me miyo tamgi ngeye ka otye amokko kop me loyo kede dongo lobo wa. Pulan kede yub ducu me dongo lobo wa myero mok onyo yub kun oparo dok oketo itic miti gi kede tam oya bot gi.

Tyeng 37: Twero te Kwaro wa

Wan ducu otye kede twero me bedo ite kwaro amegwa, leb wa me anywali, niyee kede dinni wa ,eryonget apapat ame telo tekwaro wa, kun otwero wakere kedgi, lubo ote keto gi itic medo naka ineno ni moro iye pe oto ento omede idongo malo, ame man ngat acel acel twero timo apire kene onyo ka oribbere kede jo moro.

Tyeng 38: Twero wa iloc lobo

1. Wan ducu otye kede twero me yero gamente wa, kede twero me konyo pugo loyo lobo wa ame man timere iyore me donyo i tic a gamente kede wan iyero jo ame cung pi wa me cwalo dwon wa.
2. Wan ducu otye kede twero me tute, iyore ape balo kuc alwak, pi neno ni tam wa ogamo omedo ikom yub ducu a Gamente omoko me loyo lobo man kun tute wa ni ngatoro twero timo apire kene nyo twero tic kede eryonget apapat ame tio pi miti alwak.

Tyeng 39; Twero ikom Kan orumo wa

Wan ducu obedo twero wa ni piny orumo wa ilobo ame wan okwo iye myero bed acil, akome yot, amom obabalo, dok opore pi kwo wa.

Tyeng 40: Twero me bedo itic.

1. Wan ducu otye kede twero me bedo itic me atia kede itwero me tiyo tic kan acil opore ape kelo awano onyo balo yot kom wa.
2. Wan ducu otye kede twero me nwongo weo me dog tic dok cawa me tic myero bed ka oromo ape dio wa twatwal, dang ocaro myero culi wa kadi otye iweo.

BED INGEC IKOM TWERO NI, BUK ME 1

3. Wan ducu otye kede twero me tiyo tic ame okwano kede twero me timmo ticoro keken ame cik ye, catto wil nyo biacara.
4. Otic ducu tye kede twero me bedo amemba i eryonget acung pi gwoko miti otic ame yie omito, kede twero me ribbere kede otic wadgi onyo yero jo acungi gi me wot laro kop akwako dog tic gi bot odong tic pi gwoko miti gi me ber bedo gi kede lonyo agin myero onwong idog tic
5. Otic ducu tye kede twero me wekko/kwero ticoro keken kun lubo yo acik ye.
6. Mon ducu ayac ame tye idog tic tye kede twero me nwongo gwok ame ya i bot ka tic gi, ikare agin yac kadi adong onywal oko.

Tyeng 41: Twero me nwongo kop atye bot Gamente.

Wan ducu otye kede twero me nwongo kop ame tye bot gamente kono ka kop ame otwero tic kede me ballo kuc me lobo man nyo turo twero angatoro me kano imungere.

Tyeng 42: Loc me dog tic

Wan ducu obedo twero wa ni myero oloc dog tic wa ter wa aber iyore opore ite cik dog tic abongo apokapoka, dok otye kede twero me wot i okiko pi kwero tam-moro keken adog tic okato kede ame pe rwate imiti wa.

Tyeng 43: Wor twero ajo.

1. Obedo tic wa ducu me woro twero a jo okene kede dang ka otye onwongo kuc me twero wa onyo otic itwero wa myero pe otur twero a jo okene naka miti a lwak myero owor.
2. Itye kede kuc me tic kede twero ni ame otwero ka jwiko twero ni ka gin ame itimo pe rwate imiti me ber bedo alwak, ento i miti alwak pe oyee:
 - i. Keto pwod arac onyo ayela ayela ikom dano pi kop me loc lobo.

- ii. Tweyo dano abongo pide.
- iii. Tiyo ginoro onyo kwero tiyo ginnoro ame pe oye ite cik ame wilobo ducu omoko akwako kite me loc alwak onyo ame Pen Cik okwero.

Tyeng 44: Twero acik okwero ni pe kwany kadi ningo.

Twero oryeo ping kani cik pe ye ni kwany atwal kadi ningo:

- i. Twero ame kwero oko ni dano myero pe pwod, ket arem ikome, mi lworu kede para atut abalo wie onyo wun i yore moro keken abalo kwogo adano, acalo makatal onyo pi diye ni tim ginnoro onyo tuc koporo.
- ii. Twero adano pe me bedo opii.
- iii. Twero ame mito ni pido ducu myero winy iyore aber dang ngol abongo lengere alubere kede cik pido.
- iv. Twero angat ame oketo ibuc abongo adot ikome inyim Kot tye kede me kwayo Kot Adwong ni gol oda wek kele inyim Kot Adwong wek gonye onyo niange pingo okete ibuc abongo adot oketo ikome inyim okiko.

Tyeng 45: Twero ape i Pen Cik

Wan ducu otye kede kuc me tic ikit itwero ducu ame oryeo i Pen Cik medi en ocele mere ducu ame nyo pe ocoo iyi Pen Cik .

Tyeng 46: Cik otio kede ikare me ayela/Peko opoto atura

Paliamen tye kede twero me katto kede cik ame yeyi gamente donyo kede kit yub kede twer amite me lweny ikom peko opoto atura onyo ikom ayela ayela ame tye abalo kuc, ame iyi ikina kodi twer ame otwero tic kede tye iye twer me keto dano ibuc abongo pide ka mite pi juko ayela ayela ame tye.

Tyeng 47: Ka omako dano ite cik me kare me ayela.

Ka ame omako ngatoro i kare ame nwongo kuku kuku me loc lobo tye kit otito malu nu:

BED INGEC IKOM TWERO NI, BUK ME 1

- i. Obino miye waraga ame cawa 24 mom okato pi tite tyen kop omio omake.
- ii. Dako mere onyo cware onyo watere moro acok onyo ngatoro keken aen otuco nyinge myero cwale ngec ame cawa 72 pe okato ni dano no tye ibuc.
- iii. Ngec me amako man obino coyo i Gajet a gamente ame ninoe 30 pe okato cakko i nino ame omake kede kun otito tyen kop omio omako dano no onyo omio omie cik ni pe wot kanoro ento bed ka kan en tye iye.

Tyeng 48: Ngiyo tyen kop omio otweo dano abongo pido ikare me ayela .

1. Dul aloo kop ikom twero a dano man Uganda Human Rights Commission myero bed i pido me ngiyo tyen kop omio oketo dano ibuc abongo pido ite cik ame otio kede ikare me ayela tye,ame nino 21 mom okato cakko i kare omake kede eka iyo nge mannono te bedo lubo kor kop-pono ikare ikare iyo nge kare ape kato nino pyera dek ,pyera dek .
2. Dul aloo kop ikom twero adano, Uganda Human Rights Commission, twero golo oda ni gony dano ame oketo ibuc alubere icik me kare me ayela onyo twero moko ni dano no mite ni bed ibuc onyo mede kong igengo en iwot kannoro.
3. Dano ame tye ibuc nyo ogengo ni pe wot kannoro alubere kede cik me kare me ayela yela,tye kede twero me bedo tye en ikome i nyim dul me Uganda Human Rights Commission onyo twero ooro apilida mere bedo tye ka dul man tye awinyo pido me lubo yor kop omio make.

Tyeng 49

1. Ka gamente otyeko moko ni ayela yela tye alubere kede cik,gamente myero iyo nge dwe acel acel, mi ngec magi ocano pingi, bot Paliamen ka Paliamen tye atic ame pe iweo dok dang ket ngecono i papapara akwana wek lwak bed ingec iye:

- i. Nying kede wel jo ame omako nyo ogengo wowota gi oko.
 - ii. Ngo ame gamente otyeko timo me lubo tam onyo oda ame oya ibot dul me Uganda Human Rights Commission.
 - iii. Kop ajo adi ame dul alo twero a dano, Uganda Human Rights Commission otyeko neno/lubo kore.
2. Ka ame dong ayelayela onwongo gamente omoko alubere kede Pen Cik ogik oko, ngatoro keken ame onwongo omako oketo ibuc onyo ogengo ni pe wot kanoro kun otio kede cik me kare me ayela,myero gony oko cutu cutu ame ayelaayela ogik nikwanyo ka adot tye ikome inyim okiko ni otimo bal.

Tyeng 50: Twero me wot i kot ka oturo twero adano.

1. Wan ducu otye kede twero me yabo pido ikot pi kwayo kony onyo ngol amite ka pagi twero wa kede twero wa ame Pen Cik omoko oturo dok otye itwero me juro ikot imalu ka pe oyeng ingol a kot okwongo yabo pido iye.
2. Ngatoro keken nyo eryonget-toro keken tye kede twero me wot i okiko yabo pido ka onywaro twero angatoro keken onyo twero ajo moro.
3. Paliamen myero ket cik apapat me konyo gwokko twero kede pagi bedo agonya adano.

Tyeng 53: Tero koko bot *Human Rights Commission*

Ka oturo twero ni, itwero cwallo koko ni bot dul me Uganda Human Rights Commission pien tye kede twero me golo oda ni myero mi kony onyo cul opore dok oromo pi twero ni ame oturo,medi twero me golo oda moro keken amite pi cobo peko ame oya ituro twero ni.

The Human Rights Centre Uganda,
P. O. Box 25638, Kampala,
Uganda.

Telephone: +256 414 266186
E-mail: hrcug@hrcug.org
Website: www.hrcug.org